

Р. В. Дзюбан, Г. І. Сварник

Оссолінеум

ОССОЛІНЕУМ – культурно-наукова інституція. Ін. назви: Нац. заклад ім. Оссолінських, Інститут ім. Оссолінських. Фундацій. акт щодо заснування інституції під назвою «Ustanowienie familijne Biblioteki Publicznej pod imieniem Ossolińskich we Lwowie», був поданий бібліофілом, колекціонером Ю.-М. Оссолінським австр. цісареві Францу І у жовтні 1816, а апробований декретом Надвір. канцелярії у травні 1817 та підписаний у наступ. місяці. За задумом фундатора, установа мала складатися з колекцій книг, рукописів, нумізматики, музей. збірок, подарованих Оссолінськими, та земел. маєтків, призначених на її утримання. При ній мала діяти друкарня, видаватися влас. наук. часопис. Основою первіс. книгозбірні Ю.-М. Оссолінського, сформованої ще у Відні, була родинна бібліотека Оссолінських; дублети з б-ки колекціонера Т. Чацького; частина книгозбірні Г. Юшинського; збірка каштеляна Е. Куропатницького. Дослідниця В. Яблонська наводить численні випадки здобування Ю.-М. Оссолінським книжк. і рукопис. старожитностей не лише на аукціонах та після ліквідованих монастирів, але і з діючих б-к, – шляхом позичання та неповернення книжок. Такими самими методами діяв і його представник С. Лінде. Для потреб О. уповноважений Ю.-М. Оссолінського – Ю. Бонковський – 1816 задешево купив будівлі спаленого монастиря та костелу св. Аґнеси сестер кармеліток взятих (нереформованих), побудованого 1677 у стилі бароко побл. г. Шембека (Вроновських).

1823 Ю.-М. Оссолінський підписав угоду з князем Г. Любомирським, за якою частина майбут. садиби О. мала бути пристосована під Музей ім. Любомирських. Їхні колекції склалися з творів живопису, мініатюр, скульптури, зброї та рисунків давніх майстрів, зокрема й А. Дюрера й Рембрандта. Любомирські стали спадк. літ. кураторами О. Для пристосування напівзруйнованих монастир. будівель під О. був замовлений проект у віден. архітектора італ. походження П. Нобіле. Виконаний проект виявився малоприсосованим до львів. умов, але його ідею використав архітектор Ю. Бем. Перебудова тривала коштом жертводавців і з податків місц. жит., частково завдяки винайму приміщень установи. 1828 під керівництвом інж. Ф. Трешера і Леснера інтенсифікувалися малярні роботи. Оздоблення виконували на чолі з Ф. Бауманом (ліпнина: орли з розпростертими крилами над аркадами, карнизи, капітелі колон у колиш. книгосховищі). Після вступу 1830 Ю. Бема у ряди повстанців темпи будівництва значно сповільнилися. 1837 новим кер. будови став нач.

Львів. буд. дирекції Й. Зальцман. Деякі плани виготовили працівники цієї дирекції Ю. Глоговський і Й. Маркль. У 1840-х рр. перебудову приміщень було завершено. Ю.-М. Осолінський помер 1826 у Відні, а саме відкриття установи відбулося 1827, коли завершено перевезення збірок до Львова. За заповітом власника, бібліотека була довічно подарована Львову, а 1832 вона стала доступною громадськості. 1829 при ній почала працювати друкарня.

Першим кустошем установи був проф. Львів. університету М. Михалевич. Серед редакційно-видавн. праць особливе значення мало перевидання словника польс. мови С. Лінде за співпраці І. Вагилевича, К. Шайнохи й ін. та видання наук. часопису «Wiadomości o dziełach uszponych». Друкували розвідки з історії польс. письменства, підручники, популярну літературу. 1827 збірки О. нараховували 25 402 друки, 708 рукописів, 133 карти й атласи, 551 медаль, 1445 гравюр і рисунків, 962 олійні полотна. Поступово О. ставав знач. осередком науки та культури, збагачувався новими колекціями. 1828–48, окрім Г. Любомирського, жертводавцями стали В. Баліцький, Ю. Дзержковський, Ю. Камінський, А. Росцішевський, Ф. Сярчинський, С. Вроновський і діячі укр. культури В. Компаневич, М. Гриневецький, М. Гарасевич. Наприкінці 1840-х рр. кустош Я. Шляхтовський за підтримки О. Батовського, А. Бельовського, І. Вагилевича розпочав інвентаризацію рукописів. За звітом 1851 в б-ці О. було 1100 рукописів, 140 дипломів і 2155 автографів. Рукописні збірки поповнювали за рахунок дарів: рукописи й дипломи від Л. Жевуського (1860), архів річиц. староства від Е. Фредра (1872), дипломи з перевор. збірок Є. Любомирського (1873), залишки дубен. архіву Любомирських (1874), епістолярна спадщина А. Бельовського (1878), збірки А. Шнайдера (1880), матеріали про скасування панщини в Галичині від М. Країнського (1883), виписки з архівів і б-к Л. Набеляка (1884), родинні папери Стадницьких і Мнішків (1898–99), рукописи, що стосуються Поділля й Волині, від Я. Залеської (1898–1904), автографи Ю. Словацького від А. Малецького (1900–01), красічин. архів Сапіг (1910) та ін. 1896–97 надійшла частина архіву Мнішків, а також автографи А. Міцкевича від отців воскресенців у Римі. 1900 збірки О. складала 107 тис. книг та 4533 рукописи. З історією львів. О. пов'язана діяльність кількох поколінь адміністраторів і вчених. До старшого належали директори закладу Ф. Сярчинський, К. Слотвінський, А. Клодзінський, А. Бельовський, В. Кентшинський, історик літ-ри В. Брухнальський, публіцист В. Белза, кустош Музею ім. Любомирських Б. Губринович. Молодше покоління представляли куратор закладу князь А. Любомирський, історик літ-ри Ю. Клейнер, письменник і етнограф А. Фішер, дир. закладу в міжвоєн. час Л. Бернацький, літературознавець С. Лемпіцький та ін. Серед найвідоміших дослідників фондів О. були А. Брюкнер, О.-М. Бальцер, Л. Кубаля, Т. Войцеховський, Ш. Аскеназі, К. Гартлєб, Г. Бігеляйзен, Ф. Бостель, М. Балабан, К.-Ю. Бадецький, А. Петрушевич, В. Перетц, І. Франко, М. Грушевський та ін. чл. НТШ. До б-ки увійшли цінні фонди скасованих греко-католических монастирів, вона також отримувала обов'язк. примірник місц. друку. Після поч. 2-ї світової війни і нападу Німеччини на Польщу з вересня 1939 кількість дарів і депозитів до О.

збільшилася. Особливо цінним серед них був автограф «Пана Тадеуша» А. Міцкевича, портрет молодої людини роботи Рембрандта. Книжк. й мист. депозити продовжували надходити до установи й після вступу більшов. військ до Львова.

30 січня 1940 на базі 6-ти найбільших б-к Львова (О., НТШ, Баворовських, Нар. дому, Євр. конфес. громади, «Студіону») та кількох десятків менших книгозбірень було організовано Львів. філію б-ки АН УРСР (нині Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка). Безпосередньо від О. до її фондів перейшло бл. 450 тис. од. збірок. Музей ім. Любомирських було ліквідовано, а з його збірок до ін. львів. музеїв передано бл. 19 тис. експонатів. У приміщеннях колиш. О. залишилися збірки рисунків, графіки та світлин, а також підручна бібліотека Музею ім. Любомирських, що стали основою відділу мистецтва Львів. філії б-ки АН УРСР (кер. Т. Маньковський). Після окупації міста Німеччиною у серпні 1941 за сприяння нової влади конфісковано та вивезено на тер. Польщі найціннішу колекцію з колиш. Музею ім. Любомирських – 25 рисунків нім. художника А. Дюрера, що й досі не повернуті до Львова. Наприкінці березня 1944 нелегально до Кракова передано «Портрет старого» А. Дюрера. Саме тоді потрапили нелегально до Польщі й роботи Рембрандта та ін. зх.-європ. художників (нині зберігаються у м. Вроцлав, Польща). 18 березня і 1 квітня 1944 з колиш. б-ки О. (очевидно, разом із б-кою Баворовських, а також включених у її склад збірок Павликовських, Любомирських, Дідушицьких) було переміщено до Польщі за різними даними укр., польс. і амер. дослідників від 2298 до 2335 рукописів, 2198–2675 грамот (дипломів), 1800–2139 інкунабул і стародруків, 2371–2390 гравюр і рисунків. Серед творів мистецтва вивезено бл. 40 од. ще зі старої, подарованої 1874 Львову колекції майора австр. армії К. Кінеля, твори художників італ. шкіл. Із матеріалів були й такі, що безпосередньо стосуються укр. земель: збірки корон. і литов. прав та привілеїв, інвентарі земських маєтків і люстрації королів. староств, судові, цехові і маєткові акти міст, архіви магнат. родин, колекції львів. істориків. Серед збірок б-ки Баворовських переміщено найцінніші середньовічні рукописи («Chronica Polonorum» Вінцентія Кадлубека, статuti Казимира Великого), неопубліковане на той час листування Б. Хмельницького. Під час війни зі збірок колиш. львів. О. втрачено бл. 240 карт і атласів; з них бл. половини нині містяться у Вроцлаві, зокрема й цінний атлас до середньовіч. історії Й. Лелевеля (Брюссель, 1850). У серед. липня 1944 з Кракова до Аделіна біля Золоторії в Нижній Сілезії перевезено 181 скриню зі збірками, де їх частково пограбували. У листопаді 1945 скрині переправлено до Нац. б-ки у Варшаві. Спочатку переважала думка відновити інституцію в Кракові. Наприкінці червня 1946 за сприяння польс. комуніста Є. Борейші (1939–40 був дир. О.) ухвалено розмістити її у Вроцлаві, де після війни оселилося багато польс. мешканців Львова.

За розпорядженням Й. Сталіна та погодженням глави уряду УРСР М. Хрущова з президентом польс. Крайової нац. ради Б. Бєрутом вирішено передати «в дар польському народові» польс. культурні цінності. Тодіш. дир. Львів. філії б-ки АН УРСР В. Щурату дано вказівку

вилучити збірки О., за винятком тих, які були пов'язані з вивченням історії УРСР. 1946–47 до Польщі передано 217 450 од., серед них 168 877 томів друків і часописів 19–20 ст., 41 505 стародруків і 7068 рукописів. Першим дир. Нац. закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві став А. Кнот, там знайшли роботу колишні працівники львів. О. 1953 бібліотека й видавництво Нац. закладу ім. Оссолінських увійшли до складу Польс. АН як дві окремі інституції, а Музей ім. Любомирських було знову ліквідовано. 1987 Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаника УРСР передала Нац. закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві ще 2450 книжок (переважно з колишніх видань О.). Пізніше Польща неодноразово зверталася до України з новими ревіндикацій. вимогами про повернення всіх фондів колиш. О. 2003 Нац. закладом ім. Оссолінських у Вроцлаві та Львів. наук. б-кою України ім. В. Стефаника підписано кілька угод про різні форми співпраці. Некритич. відбір матеріалів для передачі їх польс. стороні спричинив розкомплектування деяких ціліс. комплексів документів львів. О.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. A. Fischer. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich (Ossolineum). Lwów, 1917;
2. M. Gębarowicz, K. Tyszkowski. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie. Lwów, 1926;
3. W. Jankowerny, J. Okopień. Zawsze pod kopułą. 150 lat Ossolineum. Wrocław, 1967;
4. W. Jabłońska. Józef Maksymilian Ossoliński – szkic biograficzny. Wrocław, 1967;
5. K. Heintsch. Przewodnik po Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967;
6. M. Matwijów. Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945–1948. Wrocław, 1996;
7. P. Kennedy-Grimsted. Trophies of War and Empire. Cambridge, 2001;
8. M. Matwijów. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946. Wrocław, 2003;
9. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Т. 1. (1939–1945): 3б. док. і мат. Л., 2010;
10. Т. 2. (1946 - березень 1953): 3б. док. і мат. Л., 2019.

Бібліографічний опис:

Оссолінеум / Р. В. Дзюбан, Г. І. Сварник// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-77426>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).